39.8
Ў-28
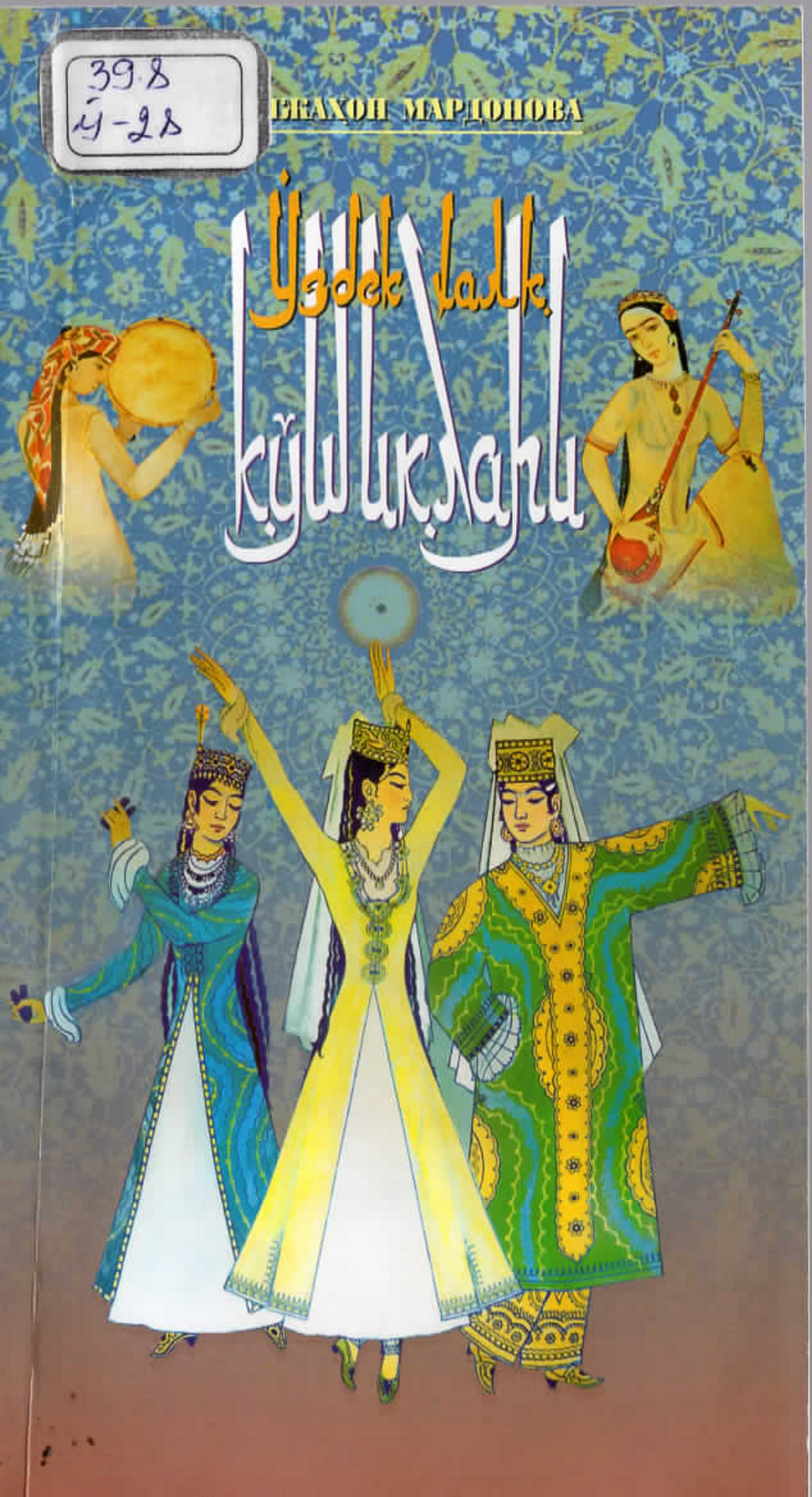

Книга должна быть
возвращена не позже
указанного здесь срока

Количество предыдущих
выдач ______________

ГУЛЖАХОН МАРДОНОВА

ЎЗБЕК ХАЛҚ ҚЎШИҚЛАРИ

АЛЛАЛАР
ЭРКАЛАМАЛАР
ЁР-ЁРЛАР
КЕЛИН САЛОМЛАР
ТУРЛИ МАВЗУДАГИ ҚЎШИҚЛАР
ЧОЙ БАЙТЛАРИ
СОҒИМ ҚЎШИҚЛАРИ
МЕҲНАТ ҚЎШИҚЛАРИ
НАВРЎЗ ҚЎШИҚЛАРИ
РАМАЗОН ҚЎШИҚЛАРИ
АЙТИМЛАР

0509

ТОШКЕНТ – «O'ZBEKISTON» – 2015

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT VILOYATI CHIRCHIQ
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI

УЎК: 398.8(575.1)
КБК 82:3(5Ў)
Ў16

Мардонова Г.

Ў16 Ўзбек халқ қўшиқлари. /Ёзиб олиб, нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифи Г. Мардонова/.–Т.: «O'zbekiston», 2015.–136 б.

ISBN 978-9943-28-316-9

Ушбу китобга маданиятимизнинг энг гўзал қирраларидан бири бўлган халқ қўшиқлари киритилган. Булар аллалар (оналар алласи, бувилар алласи), болаларга эркалама айтимлар, ёр-ёрлар, келин саломлар, халқ қўшиқ-ўланлари, чой байтлари, соғим, меҳнат, рамазон қўшиқлари ва айтим (йиғи, йўқлов, марсия)лардан иборатдир.

Тўпламга киритилган қўшиқларни этнограф, фольклоршунос журналист Гулжаҳон Мардонова тартибга келтирган. Китобнинг яна бир аҳамиятли томони шундаки, унда бутун Республикамиз худудини қамраб олган ва пойдорлиги билан янада қимматли бўлган қўшиқлар жамланган.

Мазкур маънавий хазина шу соҳада илмий изланишлар олиб бораётган тадқиқотчилар, мактаб, академик лицей ва касб-ҳунар коллежлари ўқитувчилари, маънавият тарғиботчилари, маҳалла маслаҳатчилари, хотин-қизлар кенгаши фаоллари, фольклор-этнографик ансамбллар жамоаси ва кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган.

УЎК: 398.8(575.1)
КБК 82:3(5Ў)

ISBN 978-9943-28-316-9

© Гулжаҳон Мардонова, 2015
© «O'zbekiston», 2015

МЕҲРДАН ЯРАЛГАН ОҲАНГЛАР

Ўзбекистон Республикаси
мустақиллигининг 24 йиллигига
бағишлайман.

Бу қадим заминда бебаҳо ёдгорликлар кўп. Миср эҳромлари, ҳинд элининг бир кўркига минг кўрк қўшиб турган Тожмаҳал обидаси, француз халқининг ғурури ҳисобланмиш Эйфель минораси, рўйи замин сайқали Самарқандда кўкка бўй чўзиб турган меъморий обидалар шу каби бошқа кўпгина ёдгорликлар фикримизнинг исботидир.

Ҳар бир халқ, ҳар бир миллат такрорланмас ёдгорликлари билан фахрланади, уларни кўз-кўз қилгиси келади. Яна бир кўзга кўринмас, аммо қалбдан йироқ кетмас хазина борки, бу ҳар бир халққа, миллатга дахлдор бўлган сўздир. Дунёдаги минглаб халқлар, миллатлар, элатлар, қабилаю уруғлар сўз кўмагида, ўз она тилида маънавий бойликлар яратадилар.

Тоғлар, боғлар, қир-адирлар, чашмаю булоқлар, дарёлар чор тарафидан ўраб турган Ўзбекистон халқи ҳам ўзининг беқиёс маънавий хазинасига эгадир. Улар неча минг йиллар бурун теран қалб соҳиблари бўлмиш боболаримиз, момоларимиз томонидан яратилган, истеъмолда қўлланган ва туб аҳолининг бебаҳо мулкига айланган. Маънавий хазинанинг асоси бўлган ана шу сўз орқали қадрият бешиклари тебратилган. Сўз орқали маънавият қўнғироқлари чалинган. Сўз орқали боболаримиз, момоларимиз мақол-маталлар тўқиганлар, ривоят ва ҳикоятлар ўйлаб топганлар, эртаклар яратганлар, кўнгил бўстонидан қўшиқларга жой берганлар.

Ўзбекистон дунё меҳварида ўз ўрни[illegible] тарихи ва ўтмишига эга. Булоқларида хай[illegible] қайнайдиган, дарёларида балиқлар ғуж[illegible] ўйнайдиган, арчазор тоғлари осмон билан бўйлашган, боғларида асал таъмли узум, анор, олмаю ўриклар ғарқ пишадиган, бу[illegible] дойзорларида бўлиқ бошоқлар эртакмона[illegible] тебранадиган, полизларида қовун, ҳандалак, тарвуз карсиллайдиган диёримизнинг ҳар бир қарич тупроғида қўшиқ яшайди. Тошкентнинг чоштепаларида, Навоийнинг нолали наво[illegible]ларида, Самарқанднинг сирли гумбазларида, Қашқадарёнинг одамлари қалбидай обод кен[illegible]ликларида, Фарғонанинг узумзор боғларида, Наманганнинг олмазорларида, Жиззахнинг ко[illegible]вуну тарвузнинг минг хили ҳил-ҳил пишадиган пайкалларида бир ўлмас қўшиқни эшитасиз. Қорақалпоғистоннинг сирбосар ўтовларида, Бухоронинг гўзал кошинларида, Хоразмнинг қўшсурнайи оҳангларида, Сирдарёнинг сирли соҳилларида, Андижоннинг анҳорлари қир[illegible]ғоқларида, Сурхоннинг шовуллаган шаршараларида донишманд эл тўқиган афсоналар, оҳанглар чарх уради. Бу юртнинг тоғли қишлоқлари бўйлаб кўтарилиб кетаверсангиз айиқтовон, бўймадарон, кийикўт, андиз, зира, равоч каби ўт-ўланларнинг иси димоғингизни қитиқлайди. Буларнинг бари-бариси юрагингизга она Ватан ҳақидаги қўшиқ бўлиб сингади.

Сиз уларни тинглайсиз – қаҳрамонликлари билан тарих зарварақларини безаган боболарингиз, момоларингиз хотирга тушади. Сиз уларни тинглайсиз – остонани обод қилган, Ватанни Ватан қилган, унинг ҳар бир қарич тупроғини тавоф этган улуғлар кўз олдингизда намоён бўлади. Сиз уларни тинглайсиз – ғурур, ор, номус учун от минган алпқомат чавандозлар ҳайқириғи қулоғингизга

[illegible] бўлади. Сиз уларни тинглайсиз [illegible] гиламлари, жўлхурсу кигизлари[illegible] гўзалликларини сингдира олган са[illegible] хаёлингизни банд этади. Сиз уларни тинглайсиз – кўнглингиз осмони покланаверади. Сиз уларни тинглайсиз – қаддингиз, бо[illegible] тик бўлаверади. Сиз уларни тинглай[illegible] димоғингизга иссиққина буғдой ноннинг [illegible] урилади. Сиз уларни тинглайсиз – чап[illegible] гуллар чайқалади. Хуллас, халқ [illegible] қўшиқлар ана шундай сеҳрли кучга [illegible].

Бугун бир қадар истеъмолдан чиққан бу қўшиқлар кимга, нимага керак, деган савол туғилиши табиий. Аввало, тараққиёт туфайли бугуннинг ўзида фақат кексаларгагина [illegible] сўзлардан яралган бойлик бугун ки[illegible] киритилмаса, эртага буткул йўқолиб кетиши муқаррар.

Иккинчидан, бир қадар истеъмолдан чиққан, архаик бойлигимиз қаторига қўшилиб кетаётган мазкур қўшиқ сўзлари сизу бизга [illegible] эмас. У худди Ватаннинг бир парчасидек қадрдон, азиз. Биз у орқали она Ватанимизни, қадрдон бешикни, жувонмард боболаримиз қаҳрамонлигини, эртакчи момоларимиз [illegible], хуллас, она юрт деганда инсон кўз [illegible] нима келиши мумкин бўлса, ана шу [illegible]ларни болалар онгига жойлаймиз.

Халқ оғзаки ижодини биргина сўз билан фольклор, деб атайдилар. Бу сўзга: «Фольклор (инг. халқ, билим, фан) халқ ижодиёти; халқ томонидан яратилган ва халқ орасида кенг тарқалган асарлар (эртак, достон, қўшиқ, лапар, масал, мақол, матал, топишмоқ ва б.)»[1] дея таъриф берилади. Бундай улкан

[1] Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдлик. 4-жилд. / А.Мадвалиев таҳрири остида. Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2008. – 355-бет.

ва бебаҳо меросга эга халқ бахтга лойиқдир. Зеро, «Аждодларимиз тафаккури ва даҳоси билан яратилган энг қадимги тошёзув ва битиклар, халқ оғзаки ижоди... бизнинг буюк маънавий бойлигимиздир»[1]. Халқнинг донишмандлиги, теран салоҳияти туфайли яралган қўшиқлар эса халқ оғзаки ижодининг энг оммавий намунаси ҳисобланади. Улар долғали, талатўпли замонларда одамларга мадад бўлган, эл қўшиқлар орқали ўз кўнглини ўзи кўтарган.

Аёллар эрларини урушга жўнатаётиб йиғлаб-сиқтаб қўшиқ айтганлар, болаларини мардикорликка бераётиб қақшаб-қақшаб қўшиқ куйлаганлар, бешик тебратаётиб ойдин орзуларини аллага жойлаб суйиниб-суйиниб қўшиқ хиргойи қилганлар, болаларини чимилдиққа кузатаётиб кўзларида ёш, кўнгилларида бир олам орзу билан яна қўшиққа мурожаат қилганлар, энг азиз инсонларини сўнгги йўлга кузатаётиб ҳам қўшиқ оҳангларидан далда олганлар. Кўриниб турибдики, қўшиқлар инсонларнинг ғамгин ва шодмон кунларида доимо уларга ҳамроҳ бўлган. Улар қандай мавзу ва мазмунда бўлмасин сўз, оҳанг ҳамда ижро мукаммаллигида инсон қалбига сингиб боради. Худди қалбга меҳр сингигани каби. Шундан ҳам на илм, на фан, на кино ёки театр қўшиқлар ўрнини ҳаргиз босолмайди.

Қўшиқлар агар инсоннинг руҳий, маънавий, маърифий эҳтиёжига тўлақонли жавоб бермаганда, бугунги кунгача етиб кела олмаган бўлур эди. Демак, халқ қўшиқлари инсоннинг руҳиятига, кайфиятига ҳамоҳанг равишда тарбиявий вазифаларни ҳам бажаради. Борлиқдаги ҳар қандай ҳодиса эҳтиёж билан боғлиқдир. Қўшиқлар ҳам халқнинг

[1] *Каримов И.А.* Юксак маънавият – енгилмас куч. Тошкент: Маънавият, 2008. 30–31-бетлар.

орзу-армонлари, истак-хоҳишлари, умидларига ҳамоҳанг равишда яратилган.

Асрлар, минг йилликлар оша оналарнинг гўзал орзулари, меҳр-муҳаббати, фарзандига сингдирилган эзгу айтимлари бўлиб бир қўшиқ янграйди. Бу қўшиқ сатрларидан миллатнинг тарихи, ўзига хослиги, қаҳрамонлиги, бошидан ўтказган кечинмалари, армон-ҳасратлари садо беради. У болаларнинг қалбига боболару момолари босиб ўтган йўллар ҳақидаги ҳақиқатни сингдиради. Уни тинглаган одам сел бўлади, энг золим кимсалар ҳам эл бўлади. У ҳақда туркшунос олим Маҳмуд Кошғарий ўзининг «Девону луғотит турк» асарида «балу, балу», деб маълумот беради. Ана ўша туркий оналарнинг ўз гўдакларини эркалаб айтган оҳанграбо айтимлари бугун алла деб аталади.

Алла ҳали ақлини танимаган гўдакка бобони момо, отаю она, акаю опани танитади. Унга насл-насаб, шажарани танишни ўргатади. Алла тинглаган бола онгида гўзал фазилатлар камол топади. Унга одамларга мурувватли, саховатли, оқибатли бўлиш каби инсоний жиҳатларни сингдиришда кўмак беради. Эҳтимол, шундандир, не-не талатўпли замонлар бўҳронларидан халқнинг бебаҳо бойлиги сифатида алла ҳам омон ўтди.

XXI асрга келиб тиббиёт олимлари ва педагоглар бола дунёга келмасидан унинг онг ости қатламларида ташқи сигналларни беҳато қабул қилувчи марказ ўз фаолиятини бошлашини ва ушбу марказ болаликда қабул қилинган маълумотларни инсон умрининг охирига қадар сақлашини ҳамда улар боланинг феъл-атворига ижобий ёки салбий таъсир кўрсатиши ҳақида ёздилар. Улар алла садолари ила улғайган, онасидан эркалашларни керагича қабул қилган болаларнинг миясида нейронлар қуюқ бўлинишини ёки аксинча, алла тингламаган бо-